

TOSSUTÄKUGA EUROOPAS, REVOLVRIGA TÜRGIS

Kairi Tilga. Tossutäkuga Euroopasse. Eduard Vilde reisikirjad. Tallinn: Go Reisiraamat, 2013. 312 lk.

Kõigi kurtmiste kiuste on eesti suurkirjanikud ajapikku hakanud saama neile pühendunud uurijaid, kellel on jätkunud jõudu ja tahtmist artiklikes- te asemel ka ulatuslikumaid, raamatu mõõtu käsitlusi ette võtta. Ma ei kõnele siin üldse tasemest, möönan vaid viimastel aastatel silma paistnud kirjani- kubioograafiaid nagu näiteks Sirje Kiini „Marie Under. Elu, luuletaja identiteet ja teoste vastuvõtt” (2009, 2., teoreetili- se ballasti väljaheitmisega lugejasõbra- likumaks tehtud trükk alapealkirjaga „Elu ja luule”, 2011), Leili Iheri „Gus- tav Suitsu jälil” (2011), Livia Viitoli „Eduard Vilde” (2012), Margit Möistliku „On raske vaikida ja laulda mul. Artur Alliksaare elust” (2011). Enamasti on sellistel puhkudel tegemist juba aas- takümneid kestnud kiindumuse kaua oodatud viljaga, aga on ka üllatusi. Kir- jastuse Ilmamaa algul üsna hoogsalt käinud sarjas „Eesti kirjanikke” on ala- tes 2003. aastast ilmunud 11 nimetust, millest kolm on saanud kordustrukke, kuid viimane raamat ilmus 2011 ja on trükitud vanast käsikirjast.

Millest need toodud näited võiksid

kõnelda? Esiteks sellest, et hea ja kok- kuvõtlik monograafia laadis „elu ja loo- ming” ei jää kirjastamata, kui see juba kirjutatud on, ja turgu ning lugejaid jagub sedasorti raamatuile rohkem kui temaatilistele ja teaduslikele artikli- kogumikele. Populaarne ja üldloetav elu ja loomingu käsitlus kajab kultuuri- ruumis hästi vastu ning on eesti lugeja- le kahtlemata vajalikum mõnes kõrgelt koteeritud väljaandes ilmunud ning nä- putäiele lugejatele orienteeritud artik- list. Teiseks ent ka sellest, et siisugus- te käsitluste suutlikke ja pühendunud kirjutajaid erinevatel põhjustel ikkagi napib või on nad koormatud erinevate tegevustega.

Milleks selline eluloo-ootusest kan- tud sissejuhatuse ühe klassiku reisiraa- matu arvustusele? Esiteks sellest, et raamatu kaas ja pealkiri osutaksid just- kui Kairi Tilga monograafilisele käsit- lusele Eduard Vilde reisikirjadest. Tei- seks sellest, et rohkesti reisinud ja ko- dumaalt nii palju eemal olnud kirjani- ku puhul, nagu Vilde seda oli, on reisid tema biograafia lahutamatu osa. Olgu aga kohe lisatud, et lugemisel see väike, kuid esmapilgul silma karanud vastu- olu raamatu sisuga enam ei häiri. Kairi Tilga on kokku pannud täiesti esindus-liku valiku Vilde reisikirjadest, lisanud

neile loodetavasti täieliku bibliograafia Vilde kõigist reisikirjadest ning kirjutanud Vilde iga külastatud maa kohta asjaliku ja huviga loetava sissejuhatuse. Kujutan ette, millist hasarti võis koostaja tunda mõne põneva detaili väljaselgitamisel, näidates Vilde tollal 274 Austria krooni maksnud Trieste–New York laevapileti hinda tänases eurovääringus (lk 194). Või seostades Ellis Islandi immigratsioonibüroo projektteerijaid Vilde nähtud Pariisi maailmanäitusega. Vilde ise küll vaevalt seda seost adus, vähemalt ei ole sellele viidet tema tekstis, kuid tagantjärele on selline tähelepanek igatahes efektne ja taustateabena lisab raamatule kaalu.

Kui aga „norimist” humoorikal toonil jätkata, oleks ju kohane ka täpsustada, et kuigi Vilde sõnastusest laenatud „tossutäkk” on raamatus olulisim liiklusvahend, ei piirdunud tema reisid ainult Euroopaga. Sõnamängulist loogikat jätkates võiks 1911. aastal Vilde Ameerikasse viinud „Saxoniast” nimetada siis aurumäraks, ehkki kirjanik ise sellist sõna ei kasuta.

Üks väike korrektiiv, mis puudutab eespool mainitud biograafia ja reisikirja suhestamise ootust, tuleb siiski teha. Kogumiku järjestikusel lugemisel kipus esialgu veidi häirima, et reisikirjad ei ole järjestatud kronoloogiliselt, justkui illustreerimaks eluloo kulgu, vaid maade kaupa, kuhu ja millises järjekorras Vilde reisis. Ja siis võetud sealt, ka järgmistest reisidest samale maale, korraga kõik, mis võtta annab. Hoogsal lugemisel tekivad nõnda mõned ebakõlad, edasi-tagasihüpped ajas. Aga kui see ennekõike lugejapoolsest ekslikust ootusest kerkinud vastuolu saab ületatud, teenib kokkupanu pigem plusspunkte. Elukäiku illustreeriv krestomaatia, mis sisaldaks ka katkeid Vilde erakirjadest, oleks üks hoopis teistsugune raamat.

Vilde elas tervelt 20 aastat oma elust välismaal, raamat toob meieni näiteid ajavahemikust 1889 kuni 1931, seega

enam kui 40-aastasest maailmakogemusest. Püüdkem siis määratleda ka Vilde rolli eesti reisikirjanduse arendaja ning avaradjana. Kui August Kitzberg hüüatas Friedebert Tuglase „Tee-konda Hispaania” (1918) arvustades, et see on esimene reisiraamat eesti kirjanduses, ei olnud meil tõesti raamatu kujul ilmunud reisikirju kuigi palju võtta. Enamasti olid reisikirjad ilmunud lehesabades, aga just sealtkaudu teadmised kaugetest maadest ja rahvastest eesti lugejani ka jõudsid. Kui Tuglas saabus Rooma, oli seal Ants Laikmaa juba ees, ja Laikmaa oli muuseas üks neist raamatus mainimata jäänud kirjasaatjaist, kelle kirjutisi Pariisi maailmanäitusest, mida külastas ka Vilde, avaldas tollane Olevik. Laikmaa hinnangul oli Pariis „kõikide suurte edendavate mõtete ja uuenduste hälliks”, ja see on väga sarnane Vilde sõnastatud muljega. Nooreestlased ei olnud niisiis rangelt võttes Euroopa esmaavastajad eesti kirjanduses, vanem generatsioon oli selle avastanud juba ilma igasuguse manifesti ja programmita. Küsimus on pigem Euroopa serveerimises eesti lugejale. Vildele olid eriti varasemad, vahetul muljetamisel põhinevad reisikirjad oluline ja kiire raha teenimise vahend. Tuglas sai rohkem mahti tegelda oma reisikirjade lihvimisega ning andis neile juurde ajaloolise mõõtme. Vilde on spontaanne ja enamasti ka humoorikas koomilise üsna laialt skaalal, Tuglas entsüklopeediline ja tõsine. Mõlemal suunal on oma voorused, eelistada ei oska neist kumbagi ja pigem nad täiendavad teineteist. Liiatigi varieeruvad ka Vilde enese reisikirjad valgustuslikest vestetest kultuurilooliste ja lausa etnoloogiliste käsitlusteni, vajadusel on ta satiiriline ja sapinegi. Tollasest Euroopast, aga ka Konstantinoopolist ja Krimmist on Vilde andnud meie reisikirjanduse parimad, argiajaloolised palad. Tolliolud ja piiriületused vanas Euroopas, eri rahvustest asunike tööjaotus ja spetsiali-

seerumine Krimmis ning selle kultuuri-
loolised põhjused, Belgradi prostituudid
ja varajane pornograafia, soodus pinnas
juudivihakas Viinis, modernistliku lin-
nakultuuri märgid Euroopa suurlinna-
des ja palju muud saavad tänu Vilde
teravale pilgule ja osavale sulele meile
lähedaseks ja enamaks kui faktiteave.

Kaks reisi on Vildele andnud siiski
inspiratsiooni teistest kangemas kate-
gorias. Need on reis Krimmi ja Kaukaas-
iasse 1904. aastal ja reis Ameerikasse
1911. aastal, mis Vilde oma sõnade järgi
olid ka raskeimad. New Yorgile vajutas
muidugi ränga pitseri kinniistumine
Ellis Islandil ja sellele järgnev kuu-
malaine, mida Vilde ise võrdles Dante
põrguga. Kes kõik sealt Ellis Islandist
läbi on käinud – Kahlil Gibranist Lucky
Lucianoni!

Aga Krimmist on ta Linda Jürman-
nile 12. oktoobril 1904 kirjutanud: „Ar-
mas naine! Kurat võtku kõik Maltsvetid
ja nende suguvõsa! Niisugust hirmust
reisi pole mul veel olnud. Siin istun
nüüd üksikus jaama-alevis ja ootan
päeva otsa eestlasi – uneta, nälgas ja
külma pärast lõdisedes.” Krimmis käis
Vilde ajal, mil seal olid hoogustunud
noortatarlaste ja noortürklaste omava-
hel rivaalitsevad liikumised, kuid ene-
sest mõista jagub tal raudteel rohkem
silma ja kõrva Vene-Jaapani sõja mär-
kidele. Ma vist ei oleks päris usaldanud
Krimmi- ja Kaukaasia-reisi katkendeid
võtta teoste 1956. aastal ilmunud rei-
sikirjelduste köitest, vaid oleksin pida-
nud usaldusväärsemaks Vilde eluajal
ilmunud „Kogutud teoseid”. Äratav tä-
helepanu, et millegipärast on jäänud
välja katkendid Samruki külast ja Kau-
kaasiast, millega reisikiri paarikümnel
leheküljel jätkub. Saatetektis võinuks
ju olla ka mainitud, et Vilde Krimmi-
raamat ilmus osalise tõlkena vene kee-
les 2004. aastal ning seda on tunnusta-
tud olulise allikana Krimmi rahvastiku
uurimisel. 2004. aastal olin tunnis-

tajaks, kui Samruki küla postkontori
seinal avati suure rahvahulga osavõtul
Vilde mälestustahvel. Samas jääb mul-
le mõistatuseks, miks on 2000. aastal
ilmunud „Eesti kirjanike leksikoni”
andmeil Vilde mälestustahvlid ka Kiie-
vis ja Rostockis. Kummastki linnast
pole vist teada, et need oleksid olnud
Vilde pikemateks peatuspaikadeks.

Ikkagi naasen lõpuks mõne biograafi-
lise seiga juurde. Vilde oli veider mees.
Vasakus käes kandis ta välja opereer-
imata kuuli lätlasest kooliõpetaja
Gustav Burka 1887. aastal kogemata
lahti läinud revolvrast. Aga miks tassis
ta endaga kaasas relva ka Balkanil ja
Türgis, kus tolli teda hoolikamalt puis-
tas? See on üsna koomiline, kuidas kir-
janik piiriületusel relva peita üritab.
Või on see lihtsalt eputamine lugejate
ees? Seda enam, et enda väitel ta las-
ta ei osanudki. Kas see ajakirjanduses
revolvriga liiga vaba ümberkäimine ei
ole aastaid hiljem meeles ka neil peale-
kaebajail, kelle süül Vilde Ellis Islandi
immigratsioonivanglasse satub?

Koostaja valitud materjal on mait-
sekalt ja asjakohaselt illustreeritud.
Kokkuvõttes väärib kiitust Go Reisi-
raamatu kirjastus, millel on tahtmist
ja jaksu populaarsust koguvat reisikir-
jandust avardada ka vertikaalse, aja-
loolise mõõtmega. Seda on hädasti vaja,
et naiivne lugeja silmanurgastki mär-
kaks, et alati pole olnud igavene kaas-
aeg, vaid elatud ja reisitud on ka hoopis
teistsugustes tingimustes. Seda ajaloo-
list mõõdet hindavate lugejate seas on
hõlpus leida täitumatut igatsust reisida
Euroopas enne Esimest maailmasõda,
tolles Stefan Zweigi sõnul turvalises
„eilses maailmas”, kus väärtused püsi-
sid XXI sajandi algusega võrreldes pa-
remini paigal. Vilde reisikirjad pakuvad
meile nüüd selle võimaluse ladusalt loe-
taval ja hästi illustreeritud kujul.

JANIKA KRONBERG